

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ

Αρχαίος Έλληνας φιλόσοφος. Μαζί με το δάσκαλό του Πλάτωνα αποτελεί τη φωτεινή δυάδα της φιλοσοφικής σκέψης του αρχαίου κόσμου. Υπήρξε σοφός μεγαλοφυής, εγκυκλοπαιδικός, φυσιοδίφης, δημιουργός της λογικής και ο σημαντικότερος από τους διαλεκτικούς της αρχαιότητας.

Η ΖΩΗ ΚΑΙ Η ΔΡΑΣΗ ΤΟΥ.

Ο Αριστοτέλης γεννήθηκε το 384 π.Χ. στα Στάγειρα της Μακεδονίας. Ο πατέρας του Νικόμαχος ήταν γιατρός του βασιλιά της Μακεδονίας Αμύντα Β΄, τον οποίο είχε πατέρα ο Φίλιππος. Ο Νικόμαχος, που κατά το Σουίδα είχε γράψει έξι βιβλία φυσικής και ένα ιατρικής, θεωρούσε πρόγονό του τον ομηρικό ήρωα και γιατρό Μαχάονα, το γιο του Ασκληπιού. Πίστευαν ότι και της μητέρας του η καταγωγή ήταν θεική. Ονομαζόταν Φαιστίς, είχε έρθει με Χαλκιδείς αποίκους στα Στάγειρα και ανήκε στο γένος των Ασκληπιαδών.

Ο Αριστοτέλης πρόωρα ορφάνεψε από πατέρα και μητέρα και την κηδεμονία του ανέλαβε ο φίλος του πατέρα του Πρόξενος, που ήταν εγκαταστημένος στον Αταρνέα της μικρασιατικής Αιολίδας, απέναντι από τη Λέσβο. Ο Πρόξενος, που φρόντισε τον Αριστοτέλη σαν δικό του παιδί, τον έστειλε στην Αθήνα σε ηλικία 17 ετών (367 π.Χ.), για να γίνει μαθητής του Πλάτωνα. Πράγματι ο Αριστοτέλης σπούδασε στην Ακαδημία του Πλάτωνα επί 20 χρόνια (367 - 347), μέχρι τη χρονιά δηλ. που πέθανε ο δάσκαλός του. Στο περιβάλλον της Ακαδημίας άφηne κατάπληκτους όλους και τον ίδιο το δάσκαλό του, με την ευφυΐα και τη φιλοπονία του. Ο Πλάτωνας τον ονόμαζε "νουν της διατριβής" και το σπίτι του "οίκον αναγνώστου".

Όταν το 347 π.Χ. πέθανε ο Πλάτωνας, προέκυψε θέμα διαδόχου στη διεύθυνση της σχολής. Επικρατέστεροι για το αξίωμα ήταν οι τρεις καλύτεροι μαθητές του Πλάτωνα, ο Αριστοτέλης, ο Ξενοκράτης και ο Σπεύσιππος. Ο Αριστοτέλης τότε μαζί με τον Ξενοκράτη εγκατέλειψε την Αθήνα και εγκαταστάθηκαν στην Άσσο, πόλη της μικρασιατικής παραλίας, απέναντι από τη Λέσβο. Την Άσσο κυβερνούσαν τότε δύο πλατωνικοί φιλόσοφοι, ο Έραστος και ο Κορίσκος, στους οποίους είχε χαρίσει την πόλη ο ηγεμόνας του Αταρνέα και παλιός μαθητής του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη, Ερμίας. Οι δύο φίλοι, κυβερνήτες της Άσσο, είχαν ιδρύσει εκεί μια φιλοσοφική σχολή, ως παράρτημα της Ακαδημίας.

Στην Άσσο ο Αριστοτέλης δίδαξε τρία χρόνια και μαζί με τους φίλους του κατόρθωσε ό,τι δεν μπόρεσε ο Πλάτωνας. Συνδέθηκαν στενά με τον Ερμία και τον επηρέασαν τόσο, ώστε η τυραννία του να καταστεί πραότερη και δικαιότερη. Το τέλος του τυράννου όμως ήταν τραγικό. Επειδή προέβλεπε την εκστρατεία των Μακεδόνων στην Ασία, συμμάχησε με το Φίλιππο. Γι' αυτό τον συνέλαβαν οι Πέρσες και τον θανάτωσαν με μαρτυρικό σταυρικό θάνατο.

Το 345 π.Χ. ο Αριστοτέλης, ακολουθώντας τη συμβουλή του μαθητή του Θεόφραστου, πέρασε απέναντι στη Λέσβο και εγκαταστάθηκε στη Μυτιλήνη, όπου έμεινε και δίδαξε μέχρι το 342 π.Χ. Στο μεταξύ είχε παντρευτεί την ανιψιά και θετή κόρη του Ερμίας, την Πυθιάδα, από την οποία απέκτησε κόρη, που πήρε το όνομα της μητέρας της. Μετά το θάνατο της πρώτης του συζύγου ο Αριστοτέλης συνδέθηκε

αργότερα στην Αθήνα με τη Σταγειρίτισσα Ερπυλλίδα, από την οποία απέκτησε ένα γιο, το Νικόμαχο.

Το 342 π.Χ. τον προσκάλεσε ο Φίλιππος στη Μακεδονία, για να αναλάβει τη διαπαιδαγώγηση του γιου του **Αλέξανδρου**, που ήταν τότε μόλις 13 χρονών. Ο Αριστοτέλης άρχισε με προθυμία το έργο της αγωγής του νεαρού διαδόχου. Φρόντισε να του μεταδώσει το πανελλήνιο πνεύμα και χρησιμοποίησε ως παιδευτικό όργανο τα ομηρικά έπη. Η εκπαίδευση του Αλέξανδρου γινόταν άλλοτε στην Πέλλα και άλλοτε στη Μίεζα, μια κωμόπολη της οποίας τα ερείπια έφερε στο φως η αρχαιολογική σκαπάνη· βρισκόταν στους πρόποδες του βουνού πάνω στο οποίο είναι χτισμένη η σημερινή Νάουσα της Μακεδονίας. Εκεί το 341 π.Χ. πληροφορήθηκε το θάνατο του Ερμία.

Ο Αριστοτέλης έμεινε στη μακεδονική αυλή έξι χρόνια. Όταν ο Αλέξανδρος συνέτριψε την αντίσταση των Θηβαίων και αποκατέστησε την ησυχία στη νότια Ελλάδα, ο Αριστοτέλης πήγε στην Αθήνα (335) και ίδρυσε δική του φιλοσοφική σχολή. Για να εγκαταστήσει τη σχολή του διάλεξε το Γυμνάσιο, που λεγόταν και Λύκειο, ανάμεσα στο Λυκαβητό και τον Ιλισό, κοντά στην πύλη του Διοχάρη, στο σημείο δηλ. που σήμερα βρίσκεται ο Εθνικός Κήπος. Εκεί υπήρχε άλσος αφιερωμένο στον Απόλλωνα και τις Μούσες. Με χρήματα που του έδωσε άφθονα ο Αλέξανδρος, ο Αριστοτέλης έχτισε μεγάλοπρεπα οικήματα και στοές, που ονομάζονταν "περίπατοι". Ίσως γι' αυτό η σχολή του ονομάστηκε **Περιπατητική** και οι μαθητές του **περιπατητικοί φιλόσοφοι**.

Η οργάνωση της σχολής είχε γίνει κατά τα πρότυπα της Πλατωνικής Ακαδημίας. Τα μαθήματα για τους προχωρημένους μαθητές γίνονταν το πρωί ("εωθινός περίπατος") και για τους αρχάριους το απόγευμα ("περί το δειλινόν", "δειλινός περίπατος"). Η πρωινή διδασκαλία ήταν καθαρά φιλοσοφική ("ακροαματική"). Η απογευματινή "ρητορική" και "εξωτερική".

Η σχολή είχε μεγάλη βιβλιοθήκη και τόσο καλά οργανωμένη, ώστε αργότερα χρησίμευσε ως πρότυπο για την ίδρυση των βιβλιοθηκών της Αλεξάνδρειας και της Περγάμου. Ο Αριστοτέλης μάζεψε χάρτες και όργανα χρήσιμα για τη διδασκαλία των φυσικών μαθημάτων. Έτσι σύντομα η σχολή έγινε περίφημο κέντρο επιστημονικής έρευνας. Στα δεκατρία χρόνια που έμεινε ο Αριστοτέλης στην Αθήνα δημιούργησε το μεγαλύτερο μέρος του έργου του, που προκαλεί το θαυμασμό μας με τον όγκο και την ποιοτική του αξία. Γιατί είναι άξιο απορίας, πώς ένας άνθρωπος σε τόσο λίγο χρονικό διάστημα συγκέντρωσε και κατέγραψε τόσες πολλές πληροφορίες.

Το 323 π.Χ. με την είδηση του θανάτου του Μ. Αλεξάνδρου οι οπαδοί του αντιμακεδονικού κόμματος νόμισαν ότι βρήκαν την ευκαιρία να εκδικηθούν τους Μακεδόνες στο πρόσωπο του Αριστοτέλη. Το ιερατείο, με εκπρόσωπό του τον ιεροφάντη της Ελευσίνας Δήμητρας **Ευρυμέδοντα**, και η σχολή του Ισοκράτη, με το **Δημόφιλο**, κατηγόρησαν τον Αριστοτέλη για ασέβεια ("γραφή ασεβείας"), επειδή είχε ιδρύσει βωμό στον Ερμία, είχε γράψει τον ύμνο στην Αρετή και το επίγραμμα στον ανδριάντα του Ερμία, στους Δελφούς. Ο Αριστοτέλης όμως, επειδή κατάλαβε τα πραγματικά κίνητρα και τις αληθινές προθέσεις των μηνυτών του, έφυγε για τη Χαλκίδα, προτού γίνει η δίκη του (323 π.Χ.). Εκεί έμεινε, στο σπίτι που είχε από τη μητέρα του, μαζί με τη δεύτερη σύζυγό του την **Ερπυλλίδα** και με τα δύο του παιδιά, το **Νικόμαχο** και την **Πυθιάδα**.

Το 322 π.Χ. πέθανε στη Χαλκίδα από στομαχικό νόσημα, μέσα σε θλίψη και μελαγχολία. Το σώμα του μεταφέρθηκε στα Στάγειρα, όπου θάφτηκε με εξαιρετικές τιμές. Οι συμπολίτες του τον ανακήρυξαν "οικιστή" της πόλης και έχτισαν βωμό πάνω στον τάφο του. Στη μνήμη του καθιέρωσαν γιορτή, τα "Αριστοτέλεια", και ονόμασαν έναν από τους μήνες "Αριστοτέλειο". Η πλατεία όπου θάφτηκε ορίστηκε ως τόπος των συνεδρίων της βουλής.

Φεύγοντας από την Αθήνα, διευθυντή της σχολής άφησε το μαθητή του **Θεόφραστο**, που τον έκρινε ως τον πιο κατάλληλο. Έτσι το πνευματικό ίδρυμα του Αριστοτέλη εξακολούθησε να ακτινοβολεί και μετά το θάνατο του μεγάλου δασκάλου.

Η ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ

Ο Αριστοτέλης ως άνθρωπος είχε πιστούς φίλους, αλλά και φοβερούς αντίπαλους (Επίκουρος, Τίμαιος, Ευβουλίδης κ.ά.), γιατί έβλεπαν με φθόνο την ανωτερότητά του και αισθάνονταν ότι η παρουσία του τους μηδενίζει. Γι' αυτό τον διέβαλλαν με κάθε είδους συκοφαντίες. Τον παρουσίαζαν ως φιλάργυρο, φιλήδονο, ραδιούργο, μηχανορράφο, ακόμα ως οργανωτή δολοφονίας του Αλέξανδρου κλπ.

Αντίθετα, από αξιόπιστες πηγές μαθαίνουμε ότι ο Αριστοτέλης υπήρξε η ενσάρκωση του ορθού μέτρου σ' όλες τις εκδηλώσεις της ζωής του. Την έμφυτη ευγένεια και τρυφερότητα της ψυχής του τη βρίσκουμε διάχυτη μέσα στη διαθήκη του. Μέσα σ' αυτή φροντίζει για τη μνήμη των γονέων και του αδερφού του και δε λησμονεί ούτε την οικογένεια του πατρικού φίλου Πρόξενου, που τον ανέθρεψε. Φροντίζει για τη δεύτερη γυναίκα του την Ερπυλλίδα και το γιο που απέκτησε μαζί της, το Νικόμαχο. Ακόμα για την κόρη του Πυθιάδα, καρπό του πρώτου του γάμου. Η μεγάλη του όμως φιλανθρωπία φαίνεται στο σημείο εκείνο της διαθήκης, όπου ορίζει να μην πουληθεί κανείς από τους δούλους που τον υπηρέτησαν, αλλά να ελευθερώνονται μόλις ενηλικιώνονται.

ΤΟ ΣΥΓΓΡΑΦΙΚΟ ΤΟΥ ΕΡΓΟ

Οι Αλεξανδρινοί υπολόγιζαν ότι ο Αριστοτέλης έγραψε 400 περίπου συνολικά βιβλία. Ο Διογένης ο Λαέρτιος υπολόγισε το έργο του σε στίχους και βρήκε ότι έφταναν τις 44 μυριάδες, δηλ. 440.000. Μεγάλο μέρος από το έργο του αυτό χάθηκε. Ανήκε στην κατηγορία των δημόσιων ή "εξωτερικών" μαθημάτων και ήταν γραμμένα σε μορφή διαλογική. Από αυτά σώθηκε μόνο η "Αθηναίων Πολιτεία", σ' έναν πάπυρο που βρέθηκε στην Αίγυπτο. Τα σωζόμενα σήμερα έργα του αντιστοιχούν στη διδασκαλία που ο Αριστοτέλης έκανε στους προχωρημένους μαθητές του και που λέγονται "ακροαματικές ή εσωτερικές". Γι' αυτό και είναι γραμμένα σε συνεχή λόγο και όχι σε διάλογο.

Από τα συγγράμματά του κανένα δε δημοσίευσε ο Αριστοτέλης. Τα χειρόγραφα των παραδόσεων έμειναν στα χέρια του Θεόφραστου και από τότε μέχρι την εποχή του Σύλλα περνούσαν από χέρι σε χέρι. Ο Σύλλας μετά την κατάληψη των Αθηνών (86 π.Χ.) τα μετέφερε στη Ρώμη. Εκεί πρωτοδημοσιεύτηκαν (60 π.Χ.) από τον περιπατητικό φιλόσοφο Ανδρόνικο το Ρόδιο και τον Ίωνα φιλόλογο Τυραννίωνα. Από τότε μέχρι σήμερα αρκετά από τα βιβλία του έχουν υποστεί επεμβάσεις και επεξεργασίες και γενικά η κατάστασή τους δεν είναι καλή. Από το τεράστιο έργο του

τελικά σώθηκαν 47 βιβλία και μερικά αποσπάσματα από τα άλλα. Δε θεωρούνται όμως όλα γνήσια. Η συνηθέστερη κατάταξή τους είναι η ακόλουθη:

α) **Λογικά ή Όργανον**, δηλ. πραγματείες χρήσιμες για τη γνώση. Είναι οι εξής έξι: "Περί ερμηνείας", "Κατηγορίαι", "Αναλυτικά πρότερα", "Αναλυτικά ύστερα", "Τοπικοί και Σοφιστικοί έλεγχοι". Οι πραγματείες αυτές αποτελούν την αιώνια δόξα του φιλοσόφου, γιατί πρώτος αυτός διατύπωσε τους νόμους της ανθρώπινης νόησης και τους τρόπους του συλλογισμού.

β) **Φυσικά**. Περιλαμβάνουν τις εξής πραγματείες: "Φυσική ακρόαση" (βιβλία 8), "Περί ουρανού" (βιβλία 4), "Περί γενέσεως και φθοράς" (βιβλία 3), "Μετεωρολογικά" (βιβλία 4), "Περί κόσμου" (ψευδεπίγραφο).

γ) **Βιολογικά**. "Περί ζώων ιστορίας" (βιβλία 10), "Περί ζώων μορίων" (βιβλία 4), "Περί ζώων πορείας" (1 βιβλίο), "Περί ζώων κινήσεως", "Περί ζώων γενέσεως" (βιβλία 5), "Περί φυτών" (ψευδεπίγραφο). Με τα έργα του αυτά έγινε ο δημιουργός της φυσικής επιστήμης, της ζωολογίας και της συγκριτικής ανατομίας. Με τις πραγματείες αυτές έστρεψε ο Αριστοτέλης τη φιλοσοφική συζήτηση στο γόνιμο έδαφος του αισθητού κόσμου.

δ) **Ψυχολογικά**: "Περί ψυχής" (βιβλία 3), "Περί αισθήσεως και αισθητών", "Περί μνήμης και αναμνήσεως", "Περί ύπνου και εγρηγορήσεως", "Περί ενυπνίων", "Περί μαντικής της εν τοις ύπνοις", "Περί μακροβιότητος και βραχυβιότητος", "Περί ζωής και θανάτου", "Περί αναπνοής", "Περί πνεύματος" (ψευδεπίγραφο). Εκτός από το πρώτο, τα υπόλοιπα της ομάδας αυτής είναι γνωστά με το κοινό όνομα "Μικρά φυσικά".

ε) **Μεταφυσικά ή πρώτη φιλοσοφία**, όπως τα αποκαλούσε ο Αριστοτέλης. Απ' αυτά προήλθε ο όρος "μεταφυσική" των νεότερων χρόνων. Στα 12 βιβλία των Μεταφυσικών προσθέτουν συνήθως και τη διατριβή "Περί Μελίσσου, Ξενοφάνους και Γοργίου" (πιθανώς ψευδεπίγραφο). Στην ομάδα αυτή των έργων του ο Αριστοτέλης εξετάζει τις πρώτες αρχές όλων των όντων και των "κινουμένων" και των "ακινήτων".

στ) **Ηθικά**: "Ηθικά Ευδήμεια" (βιβλία 7), "Ηθικά μεγάλα" (βιβλία 2), "Ηθικά Νικομάχεια" (βιβλία 10). Αυτά ιδιαίτερα τα τίμησαν οι θεολόγοι.

ζ) **Πολιτικά**: "Πολιτικά" (βιβλία 8), "Αθηναίων Πολιτεία", "Οικονομικά" (βιβλία 2). Αποτελούν, και σήμερα ακόμα, τη βάση των ερευνών για όσους ασχολούνται με τις πολιτικές επιστήμες.

η) **Τεχνικά**: "ρητορική" (βιβλία 3), "Ποιητική" (δε σώθηκε ολόκληρη).

θ) **Προβλήματα**: Περιέχουν προβλήματα από διάφορες περιοχές της γνώσης.

Στο σώμα των αριστοτελικών έργων έχουν συμπεριληφθεί και τα ακόλουθα ακόμα έργα, που δε θεωρούνται γνήσια: **Φυσιογνωμικά, Περί θαυμασίων ακουσμάτων, Περί χρωμάτων, Περί ατόμων γραμμών, Μηχανικά, ρητορική εις Αλέξανδρον και Περί ακουστών.**

Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΟΥ

Εκτός από τη γνώμη του τη σχετική με τις "ιδέες" του Πλάτωνα ο Αριστοτέλης υποστηρίζει και άλλες αρχές. Δεν αποκρούει την ηδονή, αλλά προτιμά την πιο τέλεια, αυτή δηλ. που πηγάζει από τη διάνοια. Ο σκοπός των ανθρώπινων ενεργειών, κατά τον Αριστοτέλη, είναι η ευδαιμονία, την οποία ορίζει ως ενέργεια σύμφωνη με την αρετή. Η αρετή, όταν κυριαρχεί στα πάθη και στις ορμές, τα ρυθμίζει, παίζοντας το ρόλο του μέτρου ανάμεσα στις δύο ακρότητες, δηλ. στην υπερβολή και την έλλειψη. Έτσι π.χ. η "πραότης" είναι αρετή ως μεσότητα της οργής και της αναισθησίας, η "ανδρεία", επειδή βρίσκεται ανάμεσα στη θρασύτητα και στη δειλία, και η "αιδώς", επειδή κατέχει το μέσο της αδιαντροπιάς και της κατάπληξης, που είναι ακρότητες. Συμπλήρωμα της αρετής είναι και τα αγαθά του σώματος (δύναμη, υγεία, ομορφιά) και τα αγαθά της τύχης (πλούτος, ευγενική καταγωγή κλπ.). Σύμφωνα μ' αυτά, ευτυχισμένος είναι εκείνος που ενεργεί κατά τις επιταγές της αρετής και συγχρόνως έχει μερίδιο και στα άλλα αγαθά, τα "εκτός αγαθά", όπως τα ονομάζει.

Ο Αριστοτέλης ταλαντεύεται ανάμεσα στον ιδεαλισμό και τον υλισμό. Κάθε πράγμα, κατ' αυτόν, αποτελείται από ύλη και πνεύμα, που είναι μεταξύ τους αδιάσπαστα ενωμένα. Η ύλη είναι παθητική, είναι η δυνατότητα του πράγματος, ενώ το πνεύμα ενεργητικό, δηλ. η δύναμη που μεταβάλλει τη δυνατότητα σε πραγματικότητα.

Ο κόσμος, κατά τον Αριστοτέλη, είναι ενιαίος και αιώνιος, ενώ η οικουμένη έχει σχήμα σφαίρας με κέντρο τη γη. Με το να δέχεται την καταγωγή των γνώσεων από τις αισθήσεις, πλησιάζει πολύ τον υλισμό. Τέλος με την τυπική λογική βλέπει την αντικειμενική πραγματικότητα "στατικά" και όχι μέσα στην αέναη μεταβολή και κίνησή της.